

1881. aasta müüt¹

Tunnetus, et ajalugu pole lihtsalt olemas, vaid et seda tehakse, peaks laiemates ajaloolaste ringkondades olema muutunud käibetõeks. Ühe tabavama iseloomustuse andis minu meelest Andrei Hvostov, kirjutades: „Mina olen sügavalt seda meelt, et ajalugu ei ole teadus. Mul on isegi raske öelda, mis ta on, pigem võib teaduseks lugeda ajaloo abiteadusi: arhiivindust, heraldikat jms. Ajalugu on aga filosoofia, võib-olla kirjandus, võib-olla kunst.“ (Hvostov/Bertriau, 2001, 47)

Siiski pole, nagu tundub, seesama tunnetus jõudnud kaugemale kui ajaloolaste tsunfti teoreetilise mõtlemiseni, s. t. et praktikas lähtutakse üha veel sellest, et ajaloo kirjeldamine on ikka mingi rekonstrueerimine Ranke mõttes, mitte konstrueerimine. Missugused tagajärjed sel on, tahan näidata ühe Eesti ajalooost hästi teada oleva näite abil, nimelt kuulsal 1881. a. märgukirja puhul.

Nagu teada, tegeleb ajalugu mitte ainult aja, vaid ka ruumiga, ning see tähendab, et mingist ajast rääkides tuleb kohe täpsustada ka ruumi, teiste sõnadega: kus oleme. Ja siin tekib Eesti puhul, nagu iga Eesti või Eestiga tegelev ajaloolane teab, kohe see probleem, et see Eesti kuju, mida me kooliõpikust või euromüntidelt tunneme, pole ju veel eriti vana. On üldteada, et eesti keele piirid ei langenud mitmeks sajandiks kokku muude administratiivsete või riigi piiridega. Kui nüüd asutakse seletama välisele isikutele või välismaalastele või lihtsalt ka Eesti koolilastele pisut Eesti ajalugu ja vastama küsimusele, millest saadik „meie“ Eesti praegustes piirides siis olemas on, pääditakse enamasti aastaga 1881, kui uute piiride esmamainimise aastaga. Selsamal Peterburi troonivahetuse aastal sõitis, nagu teada, Eesti seltside saadikute rühm pealinna, et uuele tsaarile austust avaldada ja soovi- või märgukirja üle anda. Seesama nimekiri olevat sisaldanud, nagu loeme mitmest Eesti ajalooamatust, ühe punktina ka nõude Läänemere kubermangude piiride uuesti määratlemiseks, ja nimelt eesti-läti keelepiiri järgi. Kusjuures mainitud nõuete arv

erinevates käsitlustes kõvasti kõigub. Mõnikord öeldakse „mõned“, siis „mitmed“, siis „üheksa“ või isegi „kümmet“ (vaata all). Nagu teada, neid nõudeid omal ajal ei täidetud, nii et kestis veel kuni järgmise põlvkonnani, enne kui aastal 1917 Veebruarirevolutsiooni käigus eesti keeleala lõunapiirist saigi uus administratiivne, ning hiljem riigipiir.

Alljärgnevas esitan laskuvas ajalises järjekorras tubli kümmekonna tõendeid või allikaid selle kohta, kuidas ajalookirjanduses selline nägemisviis kultiveeritakse. Pärast tahan pilgu heita 1881. a. originaaldokumendile, et asjad õigesse paika panna. Siis saame näha, et E/eesti ajalookirjeldus on olnud eelkõige konstruksioon – kui mitte deterministliku, siis vähemalt teleoloogilise ajaloonägemuse tagajärjel: teades, et hiljem tuleb niikuinii juttu Eesti Vabariigist, kaasati ette rutates juba seoses aastaga 1881 vestlusse sellesama hilisema vabariigi piirid. See on konstruksioon, mis langeb kunsti ja kirjanduse valdkonda Hvostovi mõttes, selles peegeldub teatud soovmõtlemine, mis pole kooskõlas realiteediga. Sellepärast on dekonstruksioon siin vältimatu.

- 1) Kõige uuemas Eesti ajaloo ülevaates, nii-öelda „viimses sõnas“ on seoses 1881. a. märgukirjaga lugeda järgmist: „[– – –] loetleti tervet rida päevakajalisi nõudmisi: [– – –] Eesti rahvuskubermangu moodustamine.“ (Eesti ajalugu V, 2010, lk. 258)
- 2) Samast aastast pärineb Andres Kasekampi esitus: „The petitioners wanted [– – –] the administration of the Baltic provinces to correspond to the areas of Latvian and Estonian inhabitation.“ (Kasekamp 2010, lk. 83, viidates Raunale 2001, lk. 65, vt. all)
- 3) Jean-Pierre Minaudier' (2007, 197) prantsuskeelses esitluses loeme: „[– – –] il [märgukiri – C.H.] réclamait [– – –] en lieu et place des trois provinces, de deux entités administratives nouvelles, dont l'une embrasserait l'ensemble des régions peuplées d'Estoniens.“ [„see [märgukiri – C.H.] nõudis kolme provintsi asemele kaht uut administratiiv-

¹ Selle artikli esimene, saksakeelne variant ilmus 2013. a. pealkirja all „Der Mythos von 1881 – eine notwendige Dekonstruktion“ raamatus: Keelemees Raag Raimo 60. Toim. Tiina Söderman. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, lk. 17–28. Tänan Jaan Unduskit oluliste märkuste eest, mis aitasid parandada siinset versiooni. Oma põhiväitest, et 1881. a. märgukiri on osaliselt müstifitseeritud ja üle tõlgendatud, ma siiski ei näe põhjust taganeda.

- set üksust, millest üks pidi hõlmama kõiki eestlastega asustatud alasid.“]
- 4) Samal aastal avaldas Seppo Zetterberg oma ulatusliku monograafia eesti ajaloost, kus vastavalt on lugeda: „[– – –] Itämeren provintssieihin, ja ne oli yhdistettävä kahdeksi kuvernementiksi, joiden rajat noudattavat virolaisten ja lättäilaisten asuinalueiden rajoja.“ (Zetterberg, 2007, 434)
 - 5) Mart Laar kirjutab oma „Äratajates“ seoses 1881. aasta märgukirjaga järgmist: „Kaugeleulatuv oli taotlus liita eestlastega asustatud alad ühiseks kubermanguks.“ (Laar 2006, 134)
 - 6) Ea Jansen, nagu Laargi sama ajastu eriteadlane, toob ära kõne all oleva märgukirja lõigu sõnastuse ja jätkab: „See oli vahest 1881. aasta memorandumi põhimõtteliselt kõige tähtsam, kaugeleulatuva perspektiiviga nõue; ühine kubermang kergendanuks eestlaste suhtlemist ja olnuks sisuliselt ettevalmistus võimalikule rahvuslik-territoriaalsele autonoomiale.“ (Jansen 2004, 238) Huvitaval kombel räägib Jansen pisut varem „soovist“, millest tema kommentaarist äkki on saanud „nõue“. See paistab olevat semantiline juuksekarva lõhestamine, aga siin on tegemist enamaga.
 - 7) Ilmar Talve „Eesti kultuurilugu“ konstateerib lapidaarselt: „Eestlased said siseministrile üle anda 9-punktilise palvekirja, milles taotleti muu hulgas eesti keele kasutuselevõtmist ja eestlaste koondamist ühte kubermangu.“ (Talve 2004, 381)
 - 9) Toivo Rauna raamatus saab üheksapunktiline nimekiri kähku kümnepunktiliseks, ning see kümnepunkt oli „unification of the Baltic provinces into two administrative units according to the areas populated by Estonians and Latvians.“ (Raun 2001, 66)
 - 10) „Eesti rahvaste raamat“ (1999, 545, *sub voce* „Venestamine Eestis“) toob suvalise valiku nelja punktiga, neist ühena on esitatud uute haldusüksuste moodustamine: „[– – –] ning moodustada uued haldusüksused põhirahvuste eestlaste ja lätlaste asualade järgi.“
 - 11) Karjahärm/Sirk (1997, 226) kirjutavad: „„Sakala“ veergudele ilmus kubermangude ümberjaotamise nõue 1881. aastal. (See on täitsa korrektne – C.H.) Samal aastal soovisid eesti seltside saadikud oma märgukirjas keiser Aleksander III-le kubermangupiiride tõmbamist rahvus- ja keeletunnuse alusel.“ (See niisiis enam mitte, vaata all.)
 - 12) Maks Päss (1940, 484) väidab oma – muide huvitavas ja teenekas – uurimuses (vt. all), et „rahvusiku kubermangu loomine [– – –] leidis [– – –] avaldamist ka memorandumis, mis eestlaste delegatsiooni poolt esitati Vene keskvalitsusele 19. VI 1881. a.“
 - 13) Lõpuks võib veel mainida Eduard Laamanit, kes on võib-olla suurim autoriteet Eesti iseseisvumise ajaloos. Tema kirjutab 1881. a. märgukirja kohta, et sealsed soovid „[– – –] moodustasid Eesti esimese poliitilise programmi: [– – –], Baltimaa jaotamine rahvuste järgi kahte kubermangu [viide Sakalale 15. august 1881].“ (Laaman, 1936, siin kolmanda trüki järgi tsiteeritud, 1990, 22)
- Rida võiks ilmselt veel pikendada, kuid siin piisaku sellest valikust. Samal ajal tuleb tõdeda, et mitte kõik ajaloo esitlused ei käsitle mainitud märgukirja sel viisil. Hans Kruus (1932, 128–129) näiteks mainib ainult 1864. a. märgukirja, Öispuu (1992, 16) mainib 1881. a. märgukirja küll, räägib aga ainult koolireformi küsimusest, kuna see oli Jakobsoni ja Hurda vahelise tüli põhjus. Nii mõnigi kord rõhutatakse teist küsimust, nagu Uustalu (1952, 135) juures, kus samuti Hurda ja Jakobsoni vaheline konflikt on huvi keskmes, ja tihtipeale on see just nimelt kooli küsimus, nagu ka Laar *et alii* (1989 I, 96, 99) juures. Ka von Pistohlkors (1994), Helk (1993) ja Wittram (1954) jätaavad 1881. aasta märgukirja mainimata.
- Igatahes on keskendumine sellesse ühte näilisesse piiride uuesti määratlemise punkti piisavalt silmapaistev, et teha uudishimulikuks ja äratada soovi originaalis järele vaadata. Algupärandiks kõlbavad augustis 1881 Sakalas avaldatud tekstid, mille autentsuses pole põhjust kahelda, kuna märgukirja põhikirjutaja oli sellisama ajalehe peatoimetaja, nimelt Carl Robert Jakobson. Hilisemate allikad viitavad alati, kui nad üldse kuskile viitavad, Sakala 15. augusti 1881 (vana kalendri järgi) publikatsioonile.² Tekst on uuesti – kuigi ilma allikata ja mitte sajabrotsendiliselt identne Sakala versiooniga – avaldatud ajakirjas Eesti Kirjandus (1921, nr. 15, lk. 346–349).³

² Teatavasti on kõik vanemad eesti ajalehed saadaval siit: <http://dea.nlib.ee/>

³ Siinjuures tuleb rõhutada, et venekeelset algupärandit ilmselt ei ole olemas. Tõenäoliselt kanti tekst ette suuliselt eesti keelele tsääri juures või kuskil mujal, mingis ministeeriumis, ja tõlgiti kohapeal vene keelde. Täna kolleeg Mati Lauri selle teabe eest, samuti ka tema kolleeg, keda ta oli selle küsimusega tulitanud.

Märgukiri sisaldab sissejuhatuse, milles Aleksander I ja Aleksander II teeneid tunnustatakse, ja väljendatakse lootust, et Aleksander III viib oma isa alustatud tööd lõpule. Siis järgnevad üheksa punkti, mil kõigil on oma pealkiri, mis siin on tsiteeritud Sakala publikatsiooni alusel:

1. Talukohtade päriseks ostmisest seaduse sundmusel.
2. Talukohtade kauba = kontraktide uueste läbiwaatamisest.
3. Kroonu ja maa maksude ja tegude ühtewiisi jautamisest nii mõisa kui talumaa pääle.
4. Talurahwa eestseisus.
5. Rahwa koolidest.
6. Kiriku patronadi õigusest.
7. Rahukohtadest, mis Balti kubermangudes nõuaks on wõetud.
8. Õiguse mõistmise ja politsei kohtudest.
9. Kohtu keelest.

Mainitud Eesti ajaloo ülevaatest on Toivo U. Raun (2001, 65–66) ainus, kes toob kogu nimekirja nii üksikasjalikult ära, kusjuures ta, nagu öeldud, lisab ühe olematu kümnenda punkti. Samuti on kõik üheksa punkti ära toodud käesolevate ridade autori Eesti ajaloo monograafias. (Hasselblatt 2012, 111) Tegelikult olen seda kirjutades alles probleemi otsa komistanud, varem oletasin minagi, et see „piirimuutmisenõue“ oleks ka 1881. a. märgukirjas olnud. (Vrd. Hasselblatt, 2006, 20.)

Kuidas on olnud võimalik, et nii mitmed kirjutajad tõlgendasid ühes dokumendis sisalduvaks midagi, mida selles dokumendis lihtsalt ei ole? Selle mõistmiseks on vaja natuke üksikasjalikumalt teksti poole pöörduda. Siin kõne all on üheksas punkt, mis koosneb kolmest lõigust ning on seega, koos esimesega, kõige pikemaid. Tsiteerin seda Sakala publikatsiooni alusel:

9) Kohtu keelest.

Eestlased elawad kahes kubermangus, Eesti = ja Põhja = Liwimaal, mille kohtudes mitu keelt pruugitakse: Wene =, Saksa =, Eesti = ja Lätikeelt ja peale selle weel wanast pruugitawat Saksa kohtukeelt, poolelt Ladinakeele sõnadega segatud, mis Saksad isegi ei mõista, kes õiguse = seadusi ei ole õppinud. Sellest wõib arvata, kui raske see Eestlastele on, kohut käia, – liiategi Liwimaa = Eestlasel, kui peab Riiga, oma kubermangu päälinna minema, kus keegi tema sõna ei mõista. Sest alam rahwas on seal Lätlased ja muidu räägitakse Wene = ja Saksakeelt.

Õiguse pärast peaks kohtu = keel rahwa = keel

olema. Sest maal oskawad Saksad kõik Eestikeelt, aga maarahwas oskab arwa Saksakeelt. Et aga tulewal ajal kohtu ametnikusi oleks, kes Eestikeelt täieste mõistawad, oleks soowida, et iga õiguse teaduste õppija, kes Tartu Suurekoolist läbi käinud, ka Eestikeele poolest läbi katsutud saaks, kui tema Eesti = ehk Liwimaal kohtu ametit enesele nõuab.

Wiimaks peame kahetsema, et wanad poliitika seadeldused Sakslaste heaks Balti kubermangudes, kus maal kaks pärisrahvast, Eestlased ja Lätlased, elawad, ei ole seda maad mitte rahwaste järele kahte kubermangu jautanud, missugusel lool Eestimaal peale riigikeele üksainus ametlik ehk kohtukeel, see on rahwa Eesti = keel, oleks.

Otsustav on viimane, küllaltki keeruline, et mitte öelda elliptiline lause, mille sisu on siiski üliselge. Mõistet „poliitiline nõue“ või ainult „nõue“ siin lihtsalt ei esine. Mida muud olekski oodata, sest ega Eesti rahval (nagu kogu muu ülejäänud maailmal) polnud tsaarilt midagi „nõuda“. See peaks selge olema. Aga isegi sõna „soov“ siin ei esine, ainult „kahetsetakse“, et olukord on nii, nagu ta on, millele juba viitab Hans Kruus (1934, 512). Ja järgnevas lauses kavandatakse mingit ideaalsituatsiooni, kasutades tingivat kõneviisi „oleks“. Sellest on kindlasti võimalik välja lugeda märgukirja autori(te) soov või unistus, aga mitte rohkem. Pealegi on see lause päris dokumendi lõpus, lisatud viimasele punktile, nagu järel- või lõpumärkus.

Hoopis teisel tasandil on küsimus, kas selline väljendamisviis oli ainus võimalus ja kas selle taha ei peitugi eestlaste soov piire muuta. Ainult et tsaarile polnud võimalik seda otsesõnu ütelda. See on täitsa võimalik või isegi veenev. Aga ajalukku vaadates ning järgnevalt ajalugu kirjeldades ja tõlgendades on väga palju võimalik ja veenev, aga vaid spekulatsioonide tasemel. See veel ei õigusta meid väitma asju, mida pole olemas. Pealegi näeme ajalukku vaadates hoopis, et tülikad administratiivsed piirid olid häirinud eestlasi juba tükk aega enne 1881. aastat. Hans Kruus (1934, 512) rõhutab, et „mõte [– – –] polnud eesti rahvuslikele tegelastele võõras juba 1864-ndalgi aastal. Selle esmakordse avalduse leiame Helme kooliõpetaja Märt Jakobsoni [– – –] kirjutises, mis koostatud 1864. a. kevadel.“ Kuid seda ei avaldatud omal ajal, vaid ainult selle põhjal koostatud venekeelne versioon, millest aga puudus ühtse kubermangu loomise nõue (Kruus, 1934, 512, joonealune märkus). Maks Päss paigutab Johann Köleri pärandile toetudes ühtse kubermangu arutelu alguse kuskile 1860-ndatesse aastatesse ja väidab:

„Eesti rahvusliku kubermangu rajamise mõte on esmakordselt avaldatud juba vendade Peeter ja Aadam Petersonide petitsioonis kuuekümnenda aastais.“ (Päss, 1940, 484) See on pisut kahtlane väide ja liiga ebamäärane, sest Russkaja Starinas (100. kd., 1899, 655–665) avaldatud tekstist pole ma seda leidnud.

Et rahvusliku kubermangu mõte pärineb 1860-ndatest aastatest, on isegi oodatav, kõik muu oleks üllatav: see on ju ärkamisaegne teema *par excellence*, niisiis tuleb selle idu ka otsida ärkamisajast, kust mujalt? Samuti on selge, et selline alt üles suunatud liikumine võtab aega, eriti tsaariaegsel Venemaal, kus vastustajaid oli põhimõtteliselt kaks konservatiivset kihti, kes kumbki polnud aldis muutustele. Järelikult kestab aastaid, enne kui soovunelm küpseb nõudeks. Järgnevad Sakala veergudel ilmuvad artiklid ja diskussioonid (alates 22. augustist 1881 (vkj.): „Mis Balti kubermangude uuest jautamisest ja sisseseadmisest räägitakse“) ja siit lähtudes algab tööpoolest pikem arutelu kubermangude ümberkorraldamisest. (Vt. Carl Robert Jakobsoni bibliograafiat – Laidvee, 1991, 180–183, kus on arvukalt ära toodud allikaid ja viiteid edaspidisele diskussioonile.)

Nõude otsene esitamine oli juhtunud esimest korda aastal 1882, kui Manasseini revisjoni ajal esitasid Viljandi ja Tartu seltsid taas märgukirja. Selles nad nõuavad tööpoolest piiride muutmist: „Sellepärast on väga tarvis, et meie kolm kubernemangu, kaheks kuberemanguks saaksid säetud, kus siis peale riigi keele, ühes kubernemangus Eesti, ja teises Lätti keel oleks [– – –].“ (Kruus, 1929, 294)⁴

Selles mõttes pole – puht ajaliselt – täitsa vale paigutada piiride muutmislugu 1881. a. märgukirja lähedusse. Aga Manassein ei ole tsaar ja revisjoni läbiviijale üle antud märgukiri pole 1881. a. tsaarile loetud dokument. Et suured eesti ajalookirjelduse ringkonnad panid rahvusliku kubermangu loomise loo (soovi, unistuse, nõude) 1881. aasta märgukirja sisse, sel on lihtne põhjus. Kõik ülal ära toodud näited on kirjutatud pärast 1918. aastat, niisiis teadmises, et Eesti Vabariik oma kindlate piiridega on olemas. Rahvuslikult häälestatud ajalookirjeldus ei saa neist piiridest mööda vaadata, vaid allutab nendele – teadlikult või teadvustamata – kõik. Nõnda muutub üks tagasihoidlik, ettevaatlik, kaudne, peaaegu möödaminnes mainimine keskseks poliitiliseks nõudeks, mille jaoks oli vaja leida hea platvorm või foorum. Tsaarile

esitatud märgukiri oli selleks kõige sobivam ja lihtsam. See on aga lihtsustav ja minu meelest lubamatu, et mitte ütelda võltsiv.

Sellepärast on siin tegemist müüdiga, sest 1881. aastal nii palju ei juhtunudki. *Idee* (unelm?) oli tõenäoliselt juba mõned aastakümned vanem; teisest küljest on poliitiline *nõue* – olude sunnil, seda küll, aga see ei muuda asjaolu – esitatud siiski alles hiljem ja kellelegi teisele, vähemalt mitte kurikuulsas tsaarile suunatud 1881. aasta märgukirjas. 1881. aastal ei juhtunud midagi.

Bibliograafia:

- Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Kirjutanud Andres Andresen, Ea Jansen, Toomas Karjahärm, Mart Laar, Mati Laur, Lea Leppik, Aadu Must, Tiit Rosenberg, Tõnu Tannberg, Sulev Vahtre. Tegevtoimetajad Toomas Karjahärm ja Tiit Rosenberg. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Ilmamaa, Tartu, 2010.
- Eesti rahvaste raamat. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Eesti Entsüklopeediakirjastus Tallinn, 1999.
- Hasselblatt, Cornelius 2006: Geschichte der estnischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Berlin, Walter de Gruyter. New York,
- Hasselblatt, Cornelius 2012: Van IJstijd tot Skype. Korte geschiedenis van Estland. Garant. Antwerpen, Apeldoorn.
- Helk, Vello 1993: Estlands historie – kort fortalt. Universitetsforlag. 1994 (Odense University Studies in history and Social Sciences vol. 170). Odense.
- Hvostov, Andrei / Bertrica, A. (koost.) Eesti identiteet ja iseseisvus. Avita, 2001.
- Jansen, Ea 2004: Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. Ilmamaa. Tartu.
- Karjahärm, Toomas / Sirk, Väino 1997: Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn.
- Kasekamp, Andres 2010: A history of the Baltic States. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Kruus, Hans 1929: Eesti ajaloo lugemik III. Eesti Kirjanduse Selts. Tartu.
- 1932: Grundriss der Geschichte des estnischen Volkes. Akadeemiline Kooperatiiv. Tartu.
- 1933: Eesti talupoegade saatkonna märgukirjast keisrile 1864. a. – Ajalooline Ajakiri 3, lk. 155–159

⁴ Selle viite eest olen tänulik Jaan Unduskile, kes viitas ka vastavale allikale.

- 1934: Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt.
- Eesti Kirjandus 28, lk. 337–362, 404–423, 455–469, 488–512.
- Laaman, Eduard 1990 (1936): Eesti iseseisvuse sünd. Kolmas trükk. Faatum. Tallinn.
- Laar, Mart 2006: Äratajad. Rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad. Grenader Kirjastus. Tallinn.
- Laar, Mart / Vahtre, Lauri / Valk, Heiki 1989: Kodu lugu. I, II. Perioodika. Tallinn.
- Laidvee, Herbert 1991: C.R. Jakobsoni bibliograafia. 1863–1980. Eesti Raamat. Tallinn.
- Minaudier, Jean-Pierre 2007: Historie de l'Estonie et de la nation estonienne. L'Harmattan / ADÉFO (Bibliothèque finno-ougrienne 17). Paris.
- Õispuu, Silvia (koost.) 1992: Eesti ajalugu ärkamisajast kuni tänapäevani. Koolibri. Tallinn.
- Pistohlkors, Gert von (Hg.) 1994: Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder. Siedler. Berlin.
- Päss, Maks 1940: Prof. Johann Köleri rahvuspoliitilisi töökspidamisi. – Varamu 1940, 476–488.
- Raun, Toivo U. 2001: Estonia and the Estonians. Hoover Institution Press. Stanford. Updated second edition.
- Subrenat, Jean-Jacques (eds.) 2004: Estonia. Identity and independence. Rodopi. Amsterdam, New York.
- Talve, Ilmar 2004: Eesti kultuurilugu. Ilmamaa. Tartu.
- Uustalu, Evald 1952: The history of Estonian people. Boreas. London.
- Wittram, Reinhard 1954: Baltische Geschichte. R. Oldenbourg. München.
- Zetterberg, Seppo 2007: Viron historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1118). Helsinki.

Cornelius Hasselblatt

Cornelius Hasselblatt

(1960), *PhD*, soome-ugri keelte ja kultuuride professor 1998–2014 Groningeni Ülikoolis (NL), cornelius@hasselblatt.com